

TEREKEME – KARAPAPAK TÜRKLERİNDE DUALAR (ALKIŞLAR) VE BEDDUALAR (KARGIŞLAR)

Muhammet KEMALOĞLU*

ÖZET

Türk halk kültüründe halk inanışlarının, büyülerin, kargışların ve yakarışların önemli bir yeri vardır. Zengin bir halk edebiyatı vücuda getirmiş olan Türk milletinin, zaman zaman değişmeler göstererek, geçmişten günümüze kadar taşıdığı çeşitli konu ve temalarda binlerce dua ve beddua mevcuttur. Bu dua ve beddualar içinde, Türk insanının mayasında olan, karakterine şekil veren yüceltilmiş değerlerin ve erdemli davranışların belirtildiği, vurgulandığı ve gelecek nesillere öğretmek amacıyla ortaya konduğu hikmetli sözler önemli bir yer tutar. Yapılan incelemede Terekeme-Karapapak Türklerinde dua ve beddua ilgili inanç, tören ve pratiklerde büyük müştereklikler olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türk kültürü, terekemeler, gelenek, Tanrı, din, Türk halk kültürü, halk inanışları, halk büyüleri, kargışlar, yakarışlar, sözlü kültür, yazılı kültür.

Turks Karapapak Terekeme Supplications (Clapping) and Damns (Malediction)

ABSTRACT

The main objective of this study is to present some samples of the blessing, beliefs, curses and incantations in Turkish Folk Culture. Turkish nation, creating rich folk literature, has thousands of dua ve beddua on various subject and theme conveyed up to modern time with changings in the course of time. Sayings with philosophical meaning, brought up to teach next generations, stating and stressing behaviors of virtue and valued norms shaping the character of Turkish people, have an important place among these beliefs and malediction.

Key Words: Terekeme person, tradition, God, religion, culture, Turkish culture, Turkish folk culture, blessing, beliefs, imprecation, malediction, curses and incantations, oral culture, written culture.

1. GİRİŞ

Sözlü kültür aktarımının zayıflaması, yazılı-basılı eserlerin yetersizliği, televizyondaki yabancı yapımların etkileri ve milli kültürü aktarım yeniden üretememekten dolayı, günümüz insanı ve gelecek kuşaklar bambaşka bir kültürün insanı olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Küresel kültürün etkin olduğu bir dönemde, böyle bir eserin derlenip toplanması, yazılması, Latinlerin

*Gazi Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans.

Terekeme – Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)

"Söz Uçar Yazı Kalır", *sözünün bu günde anlamını koruduğunu göstermektedir. Dünya milletleri gibi Türklerin de yazılı edebiyatlarının temelinde şifahî edebiyat, yahut halk edebiyatı vardır. Halk edebiyatının diğer örnekleri, özellikle de bayatılar (maniler) ve aşık yaratıcılığı edebî yönden basit gözükebilir. Ama ecdatlarımızın arzu ve umutları, kaygı ve beklentileri, aynı zamanda onların dünyayı anlamak isteği bu nağmelerde aksettirdiği için inkâr edilemeyecek büyük bir sosyal taşıyıcılık rolü de vardır. Bu çalışmamızda, Kafkasya-Muş-Bulanık eksenindeki folklorik kavramlar, doğal bir şekilde yansıtılmaya çalışılmıştır. Terekeme-Karapapak Türklerinin kullandığı lehçe tamamen Türkçe olmakla birlikte, bazı sözcükler başka halklardan, Arapça ve Farsça bazı sözcükleri de kendi telaffuzlarıyla söylemiş; bazı sözcükler ise binlerce yıl bu toprağın yerleşik Türk boylarından alınarak günümüze değin gelmiştir. Bu çalışmada sözcüklerin kaynağını, derlemeleri ve ilmi çalışmaları esas alarak ortaya koymaya çalıştık Dillerin değişik ağızlara ayrılması ve başka anlamda sözcükleri kapsaması tüm dünya dillerinde görülebilen bir olaydır. Bu durum yaptığımız çalışmada da kendini göstermektedir. Çalışmamız içerisinde sık sık geçecek ağız özelliklerini uygun yazabilmek için bazı harfler kullanıldı: Bunlar, tek heceli kelime sonundaki "b"leri "v"ye ve "b"leri "f"ye, geranium eki olan "b"leri yine "f"ye ve kelime ortasındaki "c"leri "j"ye çevirmektedirler. É, é: E-i arası kapalı e sesidir. X, x: Hırıltılı h sesidir. Ğ, ğ: Gırtlaktan çıkan hırıltılı g sesidir. Q, q: Art damak, kalın k sesidir. T, t., Dişler arasından baskıyla çıkan sert t sesidir. Karapapak-Terekeme, ağız özellikleri yörelere göre değişken bir yapı gösterirse de Azeri lehçesini anımsatır.

Karapapak-Terekeme Ağızının Başlıca Özellikleri

ō uzun ö ünlüsü

ä a-e arası ünlü

å a-o arası ünlü

ā uzun a-o arası

a/e: dene (tane), teref (taraf), zerer (zarar), hefte (hafta),

* "Verba Volant Scripta Manent" anlamında Latince bir söz. Bu ve benzeri deftervari yapılanmaların esas amacının insanların düşündüklerinin onlarla birlikte yok olmamasını sağlamak olduğuna vurgu yapar.

Muhammet KEMALOĞLU

a/é: héyvan (hayvan, eşk (aşk) (Ergin, 1993, s.38; Ercilasun, 1987) *

a/ı: davı (dava), hıyal (hayal),

a/u: oruyu (oraya), hovuz (havuz),

ë é-ö arası bir ünlü

é kapalı e

ē uzun açık e

è uzun kapalı e

e/a:alma (elma), sahta (sahte),

e/i: kise (kese),

e/ö:öv (ev), övlat (evlat), zövk (zevk), dövlet (devlet),

ĥ x-h arası bir ünsüz

ı/i:ıldız (yıldız), il (yıl),

ı i-i arası ünlü

ĩ kaybolmak üzere olan ı ünlüsü

î uzun i ünlüsü

i/a: sahap (sahip),

i/é: çok görülen bir ses değişmesidir. ilk hecedeki i sesi, genellikle é'ye dönüşür, eşit (işit), néçe (nice), héç (hiç),

i/e: şehir (şehir), nene (nine),

i/ı: gazı (gazi), zalım (zalim),

i/u: fulan (filan),

* "Bilhassa konuşma dilinde görülen, fakat İstanbul Türkçesinde bulunmayan, İstanbul Türkçesine de diğer konuşmalardan geçen kapalı e de el "il", geç, ver, et-kelimelerindeki e ile i arasında olan vokaldir. Asıl İstanbul Türkçesinde bu kapalı e'ler ya i veya açık e şekline geçmiştir. Kapalı e i'den e'ye yahut e'den i'ye geçişin bir safhası durumundadır. i-e değişikliğinde İstanbul Türkçesi bu safhayı atlamıştır." Irak Türklerinin Dil ve Edebiyatı üzerine sempozyum bildirisinde Ahmet Bican Ercilasun şunları söylüyor: "Kerkük ağzında tespit edilen başlıca Azerî yani Doğu Oğuz grubu hususiyetleri şunlardır: 1. Kapalı é'nin mevcudiyeti: yé- dé- , gét- , ét- , vér- , géce , éyliğ , eşit- , éyle." Gayet açık bir şekilde anlaşılıyor ki Irak Türklerinin dilinde kapalı e varlığını sürdürmektedir.

Terekeme – Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)

i/ü: şüşe (şişe), cüt (çift), müsafir (misafir),
i/y: ayle (aile),
Í ince l ünsüzü
ō uzun o ünlüsü
o/ö: söhbet (sohbet),
o/u: dohtur (doktor),
q kalın sırada sedalı k ünsüzü
t t-d arası bir ünsüz
ū uzun u ünlüsü
ũ uzun ü ünlüsü
u/e: mehebbet (muhabbet), mehemmet (muhammet),
u/ı: yımırta (yumurta), vır (vur), bı (bu),
u/i: kiçik (küçük), icret (ücret),
u/i:bizov (buzağı),
u/o: dodah (dudak), oyan (uyan),
u/u: yugeri (yukarı), hüdüt (hudut),
u/ü: böyün (bugün), möhteber (muteber),

Terekeme-Karapapak (Karapapag-Karapapax-Karapapah*) Türkleri, Anadolu'da, Prof.Dr. Ahmet Caferoğlu'nun (Caferoğlu, 1983) çalışmalarıyla tanınmıştır. Prof.Dr.M.Fahrettin Kırzioğlu hocanın çalışmaları (Kırzioğlu 1995), daha sonra, Prof.Dr. Yavuz Akpınar (Akpınar, 1994: 465-467), Prof.Dr. Ensar Aslan (Aslan, 1995), Aşık Şenlik konulu sempozyumlarıdır (Çıldır Aşık Sempozyumu, Ankara,2000).Karapapahlar konulu son çalışma Selahaddin Dünder ve Haydar Çetinkaya'ya aittir (Dünder-Çetinkaya,2002;Kalafat, 2001/31: 26-30; Metin 1997: 10-16; Hacılar, 2001, Karapapah Mehreli Bey, 1996, Azerbaycan Folklor Ananeleri (Gürcistandaki Türk Dili Folklor Örnekleri Esasında), 1992; Azerbaycan Halk Destanları Efsane Esatır ve Nağıl Deyimleri,

* "Q", harfi Terekeme ağzında "G" ve "K" harfleriyle karşılır.Eser içerisinde bu hususa dikkat edilmesi gerekmektedir."X" harfi, "H" harfiyle karşılır; ancak, kalın "H" yani gırtlak "H" si gibi söylenir.Karapapaklar ("Karapapaklar/Terekemeler" şeklinde de ele alınır.

Muhammet KEMALOĞLU

1999; Oğuz Terekeme Halk Merasimleri ve Meydan Tamaşaları, 1997; Kırzioğlu, 1972; Aydoğ, 1998). Ayrıca Güney Azerbaycan'da, İsa Yegane'nin (Yegane, 1990) çalışmaları da mevcuttur. Terekeme sözcüğü, terek; raf, dolap gözü, Terakime (Arapça ve Farsçada); Türkler, Etrak (Arapça) Türk, siper, siperlik, sütre anlamlarına gelir (Kutalmış, 2003: 251). Osmanlılar döneminde, devlet adamları ve yöneticiler bu kavim için "Türük" kelimesini kullanmışlardır. Türük kelimesi konar-göçer köylü halk anlamına gelmektedir. Terekeme sözcüğünün kaynağına yönelik farklı rivayetler vardır. XII. -XIII. yüzyıllara geldiğimizde Borçalı ve Kazahlı uruklar Terekeme olarak adlanmıştı. Âşık Emrah, şiirlerinde Terekeme güzellerinden bahsetmektedir. Âşık Garip, Kazah nehri boylarını Terekeme yaylakları diye övüyordu (Yeniaras, 1994: 33). Dil özelliklerinden hareketle, Terekemelerin, Türkmen ve Kıpçak karışımı bir boydur (Ercilasun, 1983: 41; Caferoğlu, 1988: 70; İslam Ansiklopedisi, Karapapaklar: 470; Dündar-Çetinkaya, 2004: 411). Şöyle ki Terekeme ağızlarını incelediğimiz zaman iki hatta bazen üç şekilli biçimlere rastlarız. Örneğin, "bana" kelimesi Terekeme ağızlarında, Azerilerde olduğu gibi "mene", Türkmenlerde olduğu gibi "manga" (buradaki ng sesleri aslında damak "n"si şeklindedir) ve Kıpçak lehçelerinde olduğu gibi "maa" "maga" şeklinde oluşudur. Terekemelerin ağızları, Azerbaycan'ın Gence ağzına pek yakındır. Bunlar, tek heceli kelime sonundaki "b"leri "v"ye ve "b"leri "f"ye, gerundium eki olan "b"leri yine "f"ye ve kelime ortasındaki "c"leri "j"ye çevirmektedirler. Terekeme ağızlarında "geleceğim" manasına "gelecem" ve "gelejjem" kelimeleri kullanılır. Bunların da ikincisi, Oğuz/Türkmen lehçesinin aksine "j" sesini tanıyan (Kazakçada "yıl" yerine "jıl" denir) Kıpçak lehçelerinin özelliğini göstermektedir (Kurat, 1992: 84; Karaman, 2007: 98, 99; Şiraliyev, 1962:16,18,19,20,224) *. Terekemeler dil, lehçe, mutfak ve müzik kültürü gibi

* Terekeme Türkçesi Türk dilinin batı grubuna girmektedir. Batı grubu ağızları fonetik yönden birbirlerine çok benzemektedir. Bu grupta yeralan ağızlar kullanılan kelimeler yönüyledir. Bunların yanında diğer ağızlarla Batı grubu ağızları karşılaştırılırsa Batı grubu ağızlarının özellikleri Oğuz gru bundaki Türk lehçelerinin özelliklerini taşıdıkları görülmektedir:

1. Sağır ñ sesi Batı grubu ağızlarında oldukça yaygındır: dәмәrsәñ, öyüñ, çıxardıñ, üzünü, oña, yeyiñ gibi.
2. Yuvarlaşma hadisesi Batı grubu ağızlarındaki karakteristik bir özellik olarak görülmektedir. Edebi dilden farklı olarak Batı grubu ağızlarında ikinci ve üçüncü hecelerde de yuvarlak ünlülerin (o, ö) gelmesi söz konusudur: suloyjoyux, döylör, üydörux:, tutor gibi.
3. Batı grubu ağızlarında Azerbaycan'ındaki diğer ağızlarından ve edebi dilden farklı olarak bazı kelimelerin başlarında "ı" sesieklenir: ılxı, ıldırım, ılx, ıxıx gibi.

Terekeme – Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)

konularda Azerbaycan Türklerine çok yakındır (Karapapaklar, XXIV: 470).Sadece ağız farklılıkları vardır. Buna rağmen Türkiye'deki her iki kesim de birbirlerini genellikle farklı nitelendirmektedirler. Azerbaycan'da Azerilik adı, Borçalı'da Karapapak'lık adı öne çıkmaktadır. Gerçek şu ki, Türk toplulukları arasında yaşam biçiminden ve coğrafi şartlardan kaynaklanan bazı farklılıklar vardır. İran'da da çok sayıda Karapapak Türkü'nün olduğu bilinmektedir. Karapapaklar İran'da Sulduz bölgesinde yaşamaktadır. Türkiye'ye göçmeden önceden önce, Borçalı ve Kazak Karapapakları olarak adlandırılmıştır.

2. DUALAR (ALKIŞLAR)

Türk kültüründe yer alan dua, beddua ve yeminlerin binlerce yıl öteden günümüze kadar gelmiştir. Yurdun her köşesinde farklı anlamlar kazanarak temelde aynı duygu ve düşünceleri ifade etmek için kullanmışlardır. Dua kelimesi, “çağırma, seslenmek, istemek, yardım talep etmek “manasındaki “davet etmek” anlamında ve da'va kelimeleri gibi mastar olup, “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz” anlamında isim olarak da

4. Batı grubu ağızlarında kalınlaşma hadisesiönemli ses hadisesidir: vatan, yanı, xavar, zeynaf, hasan, xarc, halak, vafat, sabr, heydar, tasdıx, ciyar, surat vb.

5. Bu gruptaki ağızlarında kelime ortasındab-v ve c-j değişikliği oldukça yaygınşekilde görülmektedir: bava, çovan, xavar, livas, divi, çivin, savax, şavalıt, baja, geje, bajı, ajıx vb.

6. Batı gruptaki ağızlarda kelime başındab-p ve d-t değişikliği sık karşılaşılan seshadiselerindendir: piter, putax, pırgadır, pıçax, pişmiş, tux:, tustax, tukan, tıfar/tufargibi.

7. Batı grubu ağızlarında birkaç kelimebaşında "g" sesi yerine "q" sesinin geldiğigörülür: qıp, qış, qıpıl/qıfil, qanun vb.

8. Bu grupta yer alan ağızlarda bazı kelimelerinbaşındaki "d" sesinin yerine "ç"sesi gelir: çış, çışı, çüş vb.

9. Bu gruptaki ağızlarda dikkat çeken seshadiselerinden birisi de kelime sonundave kelime ortasında "v" sesinin yerine "y" sesinin gelmesidir: doyšan, yoyşan, oy, öy, puxoy gibi.

10.Batı grubu ağızlarında kelime başındabazı kelimelerde "y" ve "h" sesinin düştüğügörülür: umax, uxu, umurux/umrux, uxarı/oxarı, umuru, umşax; örüllər, örümçex:, ülkür, ışgırıx vb.

11. Yine bu grupta yer alan ağızlarda "d"sesinin tesiriyle "x" sesinin "t" sesine döndüğügörülür: artdan-arxdan, qaltdı-qalxdı, qortdı-qorxdı.

12. Batı ağızlarında kelime ortasında sestüremesine rastlanmaktadır: qorxumax, qırıx-qırıx, umuru, umurux gibi.

Muhammet KEMALOĞLU

kullanılır. Ayrıca, Allah'a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denilir. Böyle dinlerde mevcut olan fenomen olan dua, Tanrıya, herhangi bir tanrısal varlığa ya da öte bir şahsiyete yönelik 'hamd, şükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarıs'tır (Güzel,2008,s.439). Eski Türkçede alkış kelimesiyle karşılanmıştır. Alkış, alkamak "hayır duada bulunmak, beğenmek, övmek" fiilinden elde edilmiş bir isimdir. Türkçede bu kelimeye bağılı olarak alkış alkalmak "alkışlamak", alkış almak "alkışlanmak, övülmek", alkış çavuşu "Osmanlı İmparatorluğunda, padişaha dua görevini yapan divan-ı hümayun çavuşları", alkış etmek "alkışlamak, övmek", alkış tufanı "sürekli ve coşkun alkış", alkış tutmak "el çırparak alkışlamak", alkış vermek "alkışlamak, övmek", alkışçı "öven, şakşakçı, alkışlayan", alkışçılık "şakşakçılık", alkışlamak "Çağatay ve Gagauz Türklerinde hayır dua etmek, Anadolu Türkçesinde bir şeyin beğenildiğini, hoş gittiğini anlatmak için el çırpma", alkışta bulunmak "alkışlamak, övmek", alkıtmak "Hakani Türkçesinde alkışlamak" gibi sözler de türetilmiştir (Akalin, 1990, s.73-74; Toygar, 1961, s.2367-2369; Kaya, XI,231, 10,1968; Herkmen, 2010; (Tarama Sözlüğü I: 107; Önler, 2009/1)*.

Adın batmasın.
Adınnan* yaşıyasan.
Ağ güne çıxasan.
Ağzın şirin olsun.
Allah bereket versin.
Allah heçkese möhtac elemesin.
Allah işini rast getirsin.
Allah ölenlerine geni geni rehmet elesin.
Allah sana tükenmez ömür versin.
Allah sürfeni* hemeşe açıg elesin.
Allah tuttuğunu altın elesin.
Allah utandırmasın.

* aluş: Salavat, dua. Türkçe'deki alúa- (öğmek, yüceltmek) eyleminden -ş ekiyle türetilen bu sözcük, İslam öncesi metinlerde de yaygındır. alúa-, aluş sözcüklerinin karşıtları úarğa- ve úarğış sözcükleridir. İslamiyetle birlikte dua, had ü sena anlamlarını da kazanmıştır. Zamanla bu dinsel terim niteliğini yitirerek günümüzde yalnızca bir takdir anlamındaki tezahürat biçiminin adı olmuştur.

* Adın ile yaşayasan.

* Sofranı.

Terekeme – Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)

Allah üreyine göre versin.

Allah xořt bext elesin*.

Allah yaman gözden saxlasın*.

Allah yer göy razı olsun:Allah yer ve gök kadar razı olsun
(Kalafat,1999,s.163).

Arzuna emeline çatasan.

Atana rehmet*.

Atanın ananın canı sağ olsun.

Bahtavar başına: Bahtı olmak.

Bala behri-behresini* yiyesen.

Baladan yarıyasan.

Başına dolanım.

Bereketli olsun.

Elden ayagdan düşmeyesen.

Emeyinin barını* yiyesen.

Etin tökülmesin.

Evin eřiyin řen olsun.

Evin řen olsun.

Evlatların önünden çıkartsın:Hem dua hem beddua.

Evlatların senin gibi olsun.

Gadan* alım.

Ganın garalması.

Gün göresen.

Günün gara gelmesin.

Halal hoşun olsun.

Heyir duan kabul olsun.

* Mutlu etsin, Bahtını iyi yapısın.

* Saklasın.

* Rahmet olsun.

* Kazancını.

* Kârını.

* Belanı.

Muhammet KEMALOĞLU

Heyir heber alasan.
Işığın sönmesin.
Malın bereketli olsun.
Muradına çatasan.
Ölülerin canına değsin.
Ömrün su gibi uzun olsun.
Ömrün uzun olsun.
Salamat gal.
Sürfen bereketli olsun.
Tuttuğun altın olsun.
Uğur olsun.
Uşaglarını Allah sahlasın.
Üzün gülsün:Yüzün gülsün, hep mutlu ol.
Yaman gün* görmüyesen.

3. BEDDULAR (GARGIŞLAR)

Beddualar, çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlerdir. Kısaca "kötü dilek " olarak niteleyebileceğimiz beddua, Farsça bed "kötü" ile Arapça dua sözlerinden meydana gelmiştir. Anadolu'nun muhtelif yörelerinde; "ah, bedat, ilenç, inkisar, kargış, kariş, lanet " gibi adlarla da anılırlar (Toygar, 1961, s.2367-2369; Kaya, XI,231, 10, 1968;Akalin, 1990, s.19-201).İnsanların toplum halinde yaşamaya başlamasından itibaren hem dualar hem beddualar var olmuştur. Karapapak (Terekeme) Türkleri arasında en güzel örneklerini bulan kargışlar (beddualar) sözlü anlatımın önemli öğelerindedir. Beddualar, çaresiz olan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, söze orijinallik veren, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlerdir. Beddua kelimesi Farsça bed yani kötü

* Kötü gün.

üargış Beddua, lanet. üarga- eyleminden –ş ekiyle türetilmiştir.DLT'te üarga- lanet etmek, beddua etmek (I.284, III. 290); eyleminden türetilen üargış lanet, beddua, ilenme (I. 274, 461); üargaü, lanet (II. 288);üargan- kendine lanet etmek (II. 249); üargaş- (II. 220), üargat- (II. 338) sözcükleri sıralanmıştır. EDPT'de üargış ve üarga- sözcüklerinin değişik metinlerdeki kullanımlarına ilişkin geniş örnekler verilmiştir (s.654-655).KB'de aluluş ve üargış sözcüklerinin dua ve beddua anlamlarına aşağıdaki beyit güzel bir örnektir:Kişi edgü atın kör aluluş bulur . (İnsan iyi bir ad yapmakla dua alır; adı kötü olarak yayılmış kişi ölse lanet edilir).

Terekeme – Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)

ile Arapça dua sözlerinden meydana gelmiştir. Türkiye'nin değişik bölgelerinde; ah, bedat, ilenç, intizar, kargış, karış, lanet gibi isimlerle de anılır. Karapapak (Terekeme) Türkleri ile Kars, Ardahan ve çevresinde yaşayan Türk kavimleri tarafından söylenen başlıca kargışlar (beddualar) şöyledir.

Adı galası: Birisinin ölmesini istemek. Ölenin adı kalır.

Adın adlara goyulsun.

Adın bata.

Adın ellere miras kala.

Adın it defteridende silinsin.

Afat ola canan yapuşa*

Ağz dadı görmüyesen.

Ağu içesin.

Ağzın kapana:Söylenen kötü sözün bir daha söylenmemesinin istendiği durumlarda, kullanılır ve ağzın kapana da bir daha böyle konuşamayısın, anlamındadır.

Ağzına çor* deysin.

Ağzında dilin yansın.

Ah edesin kan kusasın.

Ah edip ah eşitesin

Ahırın puc ola.

Akşamın gara gelsin.

Al yeşil tuvağ taħmiyesin*.

Ala gana çalkanasın.

Âleme ibretlik olasan.

Allah belanı versin.

Allah canını alsın.

Allah derd versin derman vermesin.

Allah evin yıksın.

Allah gençliğin toprağa bağışlaya.

* Arapça "afet" kelimesi "büyük felaket" anlamındadır. Bu bedduada dermanı olmayan belalar ya da hastalıklar sana değsin ve bir daha kurtulmayısın, anlamındadır.

* Zıkkım.

* Tuvağ:duvak, taħmiyesin:takmayısın

Muhammet KEMALOĞLU

Allah kokunu kessin.

Allah oğlun, kızın önünden çıkartsın.

Allah ömrün kesin.

Allah razı olmasın.

Allah sana dert vere derman vermiye.

Allah sana uyuz vere tırnağ vermiye.

Allah seni benim elimden ala.

Allah yanında üzü kara olasan.

Allahın zoruna gide.

Allahtan umarım torba taka dilenesin.

Anan ağlar galsın.

Anan seni ağlasın.

Anan üstünde melesin.

Anana lenet.

Ananın südü sene haram olsun.

Andıran kıla.

Andıran kalsın:Yörede çok yaygın olarak kullanılan bu tabirde, o eşyanın bir daha hiç kullanılmayacak duruma gelmesi kast edilmektedir.

Atan anan ölsün yetim galasan.

Atana lenet.

Ataş yiyessin*, Ataşlara gelesin.

Ataşlara gelesin.

Avurtlarından tutup yırtmak: Yanağı ağız içinden tutup yırtmak.

Ax edesin kan kusasın.

Ax edip ax eşitesin.

Axırın puc ola*.

Ayağlarına kara su insin.

* Burada "ateş" kelimesi yöresel ağız özelliği ile "ataş" şeklinde kullanılmaktadır. Haram yediğin şeyler ateş olsun ve canına yapışsın, ömür boyu ateşin azabı ile kalasın, demektedir.

* Arapça "ahir" son anlamındaki kelime burada "ahır" Şeklindedir. Yine burada geçen "puc" kelimesi ise kötü, berbat anlamındadır. Yani sonun çok kötü olsun, berbat olsun.

Terekeme – Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)

Bahdın kapana.
Balan böyüyüp boya başa çatmasın.
Başına benim kadar taş düşsün.
Başına galah uçsun.
Başına kül elensin.
Başına kül olsun.
Bayram üzü görmüyesen.
Bayramın gara gele.
Bayramın kara gelsin.
Belan bulasın.
Bemurat olasın.
Ben senden razı olmadım, Allah da senden razı olmasın.
Bene etdiklerin bir bir önen çıka.
Bir soluhluh olasın.
Bohçan dügli kala.
Bor bohça açmiyesin.
Boxçan dügli gala.
Boynun altında kala.
Boynun gırılsın.
Boyun devrüle.
Boyun gara yere sokim
Boyuna boz ipler ölçüm:Kefen ölçüsünü alayım.
Canın çattık karnın katıh görmiye
Canın çıhsın.
Canına ataş düşe.
Cehenneme gidesin.
Cigerin ağzından tüküle.
Cigerin tahtalarda toirana.
Ciyerin yansın.
Çalgın çalsın.
Çire gibi yanasın (çire= çıra).
Çor yiyesin:Dert yemek.

Muhammet KEMALOĞLU

Çöreye* muhtac olasan.
Defterin sol terafdan vereler.
Derde düşesen.
Deşilesen.
Dilin arkandan çeksinler.
Dilin dilim dilim olsun.
Ekmeg atli sen yaya olasan.
Ekmege muhdac olasin.
Ekmek atli sen yaya olasin.
Elek-tabak olmak:Ele güne muhtaç olmak.
Elin ayağın cüdam yarası töke.
Elin ayağın küdürüm (kötürüm) ola.
Elin gurusun.
Ellerin kırılısın:Ellerin kırıla da bir daha bu işi yapamayasın,
demektedir.
Ellerin yanan yapışa.
Emedenlui olasin:“Emeden” yörede “aniden” anlamındadır. Yani bu
beddua aniden ölesin anlamında kullanılmaktadır.
Emeklerim burnundan gele.
Erin ölsün.
Ermeni çocugi.
Evin bağlansın, açarın* damın üstüne atılsın.
Evin başına yihılsın.
Evinde bayguşlar öte.
Ey güne yetmiyese.
Firengili (Firenkli)
Gafil gadaya uğrayasın:Görünmez, bilinmez belaya uğra.
Gafil ölümünen ölesin.
Gan kusasan.
Gara haberin gele.

* Hamurfan yapılan bir halk yemeği veya ekmek

* Anahtar.

Terekeme – Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)

Garnına azar dolsun.
Gelin ölesen.
Gerdanından vurulasın.
Gezen dert karnına girsin.
Gımgımı çalayın:Ölenin mezarı başında sevinerek bir şeyler çalmak isteği*.
Gider gelmeze gidesin:Ölmek.
Gidişin ola dönüşün olmiye.
Gol genedin* gırılısın.
Gorba gor olasın:Burada geçen “gor” mezar anlamındadır. Gorba gor olmak ölüp mezara girmek ve mezarda toprakla karışmak, anlamındadır.
Göğ öksürüğe düşesin:Boğmaca ol, verem ol*.
Gökten başına taş düşsün.
Gölgen yere düşmiye.
Gözün göğ yüzüne hasret kalsın.
Gözün kor ola.
Gülleye* gelesen.
Günü kara gelmek:Muhtaç olmak, kötü gün görmek.
Günün göy eğsiye düğlensin:Dar güne kalmak.
Her nereye gidersen balta kesmez buz ola*.
Her tiken tağda kurda kuşa yem ola:Burada kullanılan “tike” parça anlamındadır. Ölesin ve vücudunun her parçası dağdaki kurtlara yem ola anlamındadır.
Hesretin gözünde kıala.
Hevesin kursaında kıala.

* Hedi gurup ağladım:Mezar başında bağdaş kurup sevinerek homurtulu ağlamak vb.gibi de denir.

* Kanat.

* Burada geçen “gor” mezar anlamındadır. Gorba gor olmak ölüp mezara girmek ve mezarda toprakla karışmak, anlamındadır.

* Top mermisi.

* Balta kesmeyen buz, çok sert buz demektir. ğansının olmaması kastedilmektedir. Durdine aradığın dermanı bulamayasın, bulman için de şansın olmaya anlamındadır.

Muhammet KEMALOĞLU

Heyir heber eşitmeyesen.

Hınzır.

Ûyu ne ki suyu ne olsun.

Ûyun batsın.

İçin dışın dağıla.

İki gözden olasıñ.

İki gözün önen aka.

İki gözün önüne aķa.

İlletli.

İmansız guransız ölesin.

İt eniđi.

İt ile alamete kurt ile kıyamete kalasıñ.

Kan kusasıñ.

Kapın bağlı galsın.

Kara haberin gele:Kara haber "kötü haber" anlamındadır. Kötü haber olarak da ölüm kastedilmektedir.

Kara karga.

Kara haberin gele*.

Kara yere giresin.

Kara yola gidesin*.

Kızıl kurd yiye:Acılı Hastalığa uğramak.

Kökün kuriye.

Kudura tađlara düşesin.

Küdürüm galasıñ.

Lipe lipe ol:Lime lime olmak.

Muradın gözünde galsın.

Murat almiyesin.

Namerde muhdac olasıñ.

Nar ola canan yapuđa*.

* Kara haber "kötü haber" anlamındadır. Kötü haber olarak da ölüm kastedilmektedir.

* Kara yol olarak kastedilen kara topraktır. Kara yola gitmek, ölmek ve kara toprağa girmek anlamındadır.

Terekeme – Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)

Ocağın söne.
Ocağın sönsün*.
Ocağın yıkıla.
Oğlundan kızından heyir görmiyessin.
Oğul toyu görmüyesen.
Oğul uşah tapmıyasan*.
Oğul uşak nesib olmiya.
Oklanasın.
Omurgan çevrile belin büküle.
Oran Ölsün:Vücut azasına beddua.
Oturduğun yerde gugga kalasın*.
Öbür dünyanda rehmet okuyanin olmiya.
Ölüp kurtulmiyesin kalıp da sürünesin.
Ömrün tükensin.
Ömründe gülmiyesin.
Öyün yıkılsın:Evin yıkılsın.
Parçalanasan.
Payın palçığa dönsün.
Perişan olasın.
Piltik piltik olmak:Parça parka olmak.
Pis güne galasan.
Sahapsız galasan.
Seni çor tuta*.
Seni farş olasın*.

* Yine "nar" Arapça ateş anlamındadır. Haram yediğin şeyler ateş ola ve canına yapışa, denmektedir.

* Ocak kelimesi "hane, ev" anlamındadır. Evin dağılsın, yok olsun anlamındadır.

* Olmasın.

* Yörede "gugga" kelimesi, yerde diz üstü oturmak anlamındadır. İnsanın oturduğu yerde aniden ölmesi ve orada öylece kalması demektir.

* Buradaki "çor" kelimesi iyileşmez hastalık, dert, illet anlamındadır. Seni iyileşmez hastalıklar tuta, bir daha iyileşmeyessin, demektir.

Muhammet KEMALOĞLU

Seni gorba gor olasın.
Seni heçbir şeye ulaşmıyesin.
Seni kat kut olasın.
Seni katlanasın*.
Seni paklanasın*
Seni parça tike olasın*
Seni yarılarda kalasın*
Seni yekti kalasın*
Sesin batsın.
Sıcak yatıp, soğuk kalkasın: Ölmek.
Sicahta ayrana sağıhta yorgana muhtaç kalasın
Son gülüşün ola
Son yiyişin ola
Suratın döne*
Suratın tüküle
Suratını it göre
Suya sabuna hesret kalasın
Südüm haram olsun
Sürüm sürüm sürünesin
Tahtın-tacın tarimar olsun

* Bedduada geçen "farş" kelimesi Farsça bir kelimedir ve "ortaya çıkarma, açıklama, ayan etme" anlamlarındadır. Yani seni herkese rezil olasın anlamındadır.

* Bedduadaki "katlan-" fiili sakat kalmak, anlamındadır. Beddua edilen kişinin sakat kalmasını istemektedir.

* Yine buradaki "paklanmak" aslında temizlenmek anlamındadır. Ancak beddua olarak paklanmaktan kasıt söylenen kişinin yeryüzünden yok olup gitmesidir.

* "tike" kelimesi paramparça olmak anlamındadır. Yani paramparça olarak ölesin demektedir.

* Burada "yarılarda" kelimesi "yarı, tam olmayan" anlamındadır. Yani her ne iş yapsan sonuna ulaşamayasın, anlamındadır.

* Buradaki "yekti" yetim anlamındadır. Beddua edilen kişinin yetim kalmasını istemek anlamındadır.

* Yine ölümle ilgili olan bu bedduada ölüp da mezara konan insanın yüzü kibleye doğru çevrilir. Yani burada kast edilen ölesin ve yüzün de kibleye doğru çevrile.

Terekeme – Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)

Toprağ başına:Bedduada ölesin ve başının üzerine toprak atalar ve seni toprağa gömeler denmektedir.

Torpa takıp dilenesin
Tuttuğun ıal elinde kala
Uşag üzere hesret galasan.
Ügi yapıli
Üstüne güneş vurmasın*
Üstüne şer gele
Üzün gara olsun.
Üzün gülmiye
Üzün kazan götü kimi kara olsun.
Veran olası *
Vurgun vursun.
Xesretin gözünde kala
Xuyu ne ki suyu ne olsun
Xuyun batsın
Yaman güne galasan.
Yata galkmiyasın
Yataklarda galasın
Yere giresin
Yerin dibine giresin
Yetim galasan.
Yurdun yuvan ıaıla
Zeher-zukkum yiyesen.
Zehir girsin boğozuna
Zelil olasan.
Zor ile zorlanasın tor ile torlanasın
Zukkum yiyesin.

* Yine ölen ve toprağa gömülen insanın üzerine güneş vuramayacağı için burada da ölüm kastedilmektedir.

* Veran "viran" demektir. Seni viran, perişan olası anlamındadır.

4. SONUÇ

Tarih boyunca insanlar, sevdikleri şeyler için dua ettikleri gibi; sevmeyip nefret ettikleri yahut kötülük gördükleri şeyler için de lânet okumuşlardır. Beddua içeren menfî ifadeler, hemen her toplumda görülmektedir. Beddualar,kazanılamayan/kaybedilen ve insana hüznün veren şeyler/olaylar karşısında söylendiği için bir çeşit psikolojik rahatlama araçları olarak değerlendirilebilir. Özellikle halk edebiyatımızda oldukça zengin bir beddua geleneğinin var olduğu bilinmektedir. Destanlar, halk hikâyeleri, ağıtlar, türküler, koşmalar... kargışlarla doludur. Bu çalışmada Terekeme-Karapapak Türklerine ait Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)kaleme alınmıştır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, L. S. (1990). *"Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar ve Kargışlar, Çıldır Aşık Sempozyumu, (2000), Ankara.*
- ERCİLASUN, A. B.(1987). *"Irak Türkleri Dil ve Edebiyatı", Irak Türkleri Sempozyumu,Tebliğleri 31 Ocak -1987, Ankara, s. 45-. 55.*
- ERGİN, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi, İstanbul.*
- GÜZEL, A. (2008). *Dede Korkut Hikayeleri Bağlamında Dua, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,Volume 3/2 Spring,s.439.*
- HERKMEN, D. (2010). *"EYLE-" yardımcı fiili,The Auxiliary Verb "EYLE-", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,The Journal of International Social Research,Volume: 3 Issue:12 Summer.*
- KALAFAT, Y. (1999). *"Karapapak Türklerinde Halk İnançları", Türk Kültürü, Sayı:431, Mart, s.163.*
- KAYA, E. (1968). *Van Bedduaları, TFA, XI,231, 10.*
- ÖNLER, Zafer,*Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi,Sosyal Bilimler Dergisi,Yıl: 10, Sayı: 16, 2009/1.*
- TARAMA SÖZLÜĞÜ. (1972). I: 107.
- <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFB0ED0A A5232E402F25881B305C3223FFK>Kazak Edebiyatı.
- http://www.yesevi.edu.tr/index.php?menu_id=75, Kazakça-Türkçe, Türkçe-Kazakça Sözlük.

Terekeme – Karapapak Türklerinde Dualar (Alkışlar) ve Beddualar (Kargışlar)

TOYGAR, H.Kâmil, (1961), *Ankara Folklorunda İlençler*, TFA, VI,141, 4,
s.2367-2369.